

Lovregulert tvang og refleksiv praksis

LULEÅ TEKNISKE UNIVERSITET. INSTITUTIONEN FÖR HÄLSOVETENSKAP 2006.

REF. BIRGIT KIRKEB/EK

Undertitlen er: *En studie av hvordan innføringen av sosialtjenestelovens kapittel 6A påvirker utformingen og gjennomføringen av tjenestene til utviklingshemmede som oppfattes å ha utfordrende atferd.*

Afhandlingen består af et abstract på engelsk, et forord, indholdsfortegnelse, ti kapitler, referenceliste, samt to bilag og tabel- og figuroversigter. Afhandlingen er i tekst på 202 sider.

I kapitel 1 møder vi Camilla, som er født i begyndelsen af 1970erne. I 1980erne blev Camilla skrevet ind i Helsevernet for psykisk udviklingshæmmede (HVPU). Hun boede først i en mindre distriktsinstitution, senere blev hun flyttet til en centralinstitution. Her boede hun frem til afviklingen af HVPU i begyndelsen af 1990erne. I dag bor Camilla i en lejlighed, som hun lejer af kommunen. Hun modtager kommunal omsorgstjeneste i forholdet 2:1 til at klare de daglige gøremål. Desuden har hun et tilrettelagt aktivitetstilbud på et dagcenter i nærheden. Hun kan læse enkelte ordbilleder og gøre sig forståelig sprogligt. Hun er som regel i godt humør, men kan blive vred. Selv når hun er vred, siger hun, at hun er blid. Det er, som om hun ikke oplever det tilladt at være vred.

Selv om personalet beskriver Camilla som en person, man bliver glad for, så synes de også, at der er problemer med udfordrende adfærd bl.a. i form af grimasser og lyde. Personalet opfatter dette som verbale tics. Camilla kan også have dage, hvor hun vandrer frem og tilbage, slår lyset af og på og lignende. Personalet opfatter dette som tvangshandlinger, der kontrollerer hendes angst. Disse tvangshandlinger kan gå over i det, personalet kalder udfordrende adfærd: selvskadende handlinger kombineret med slag og bid til omgivelserne. Personalet prøver i de tilfælde at hjælpe hende gennem forklaringer og evt. fjernelse af det, der skaber angst.

Personalet fortæller, at Camillas udfordrende adfærd er beskrevet helt tilbage fra hendes ungdomstid, og at den er blevet behandlet med adfærdsterapi i form af tegnøkonomisystemer, en bestemt mængde symboler som kunne fås ved «rigtig» adfærd. Når hun havde 100 kronestykker, kunne de veksles til noget, Camilla gerne ville have. Tegnøkonomisystemet blev samarbejdet med et dagsplanssystem, som symboliserede de aktiviteter, som Camilla *skulle* gennemføre, og det hun *kunne* vælge, om hun ville gøre. Det, hun kunne vælge var at gå tur, gå på café og have pause. Dagsplanenes aktiviteter drejede sig om træning i dagliglivets foreteelser. Gennem ignorering af uønsket adfærd og belønning af ønsket adfærd, håbede personalet, at den udfordrende adfærd ville forsvinde. Hvis Camilla bed, slog eller sparkede, søgte man først at stoppe det gennem verbal instruks. Hjælp det ikke, blev hun lagt på gulvet og holdt der af to personer, til hun var rolig. Når hun var rolig, blev hun ført til dagsplantavlen og fik der at vide, at hun ikke kunne få kronestykke i dag.

Der skete en dag et vendepunkt i forholdet mellem Camilla og personalet. Camilla sagde, at hun var syg, og hun fastholdt det både i december måned 1998 og i de første måneder i det nye år. Alle de opsatte systemer brød sammen, og personalet diskuterede, hvad der burde gøres. De både lokkede og lagde diverse planer, men intet hjalp. De var overbevist om, at Camilla ikke var syg, men hun ville ikke tage imod deres tilbud. Hun havde selv taget kontrol over situation og samvær. En ny lovbestemmelse, som blev indført 1. januar 1999 gjorde desuden personalet usikre på, hvad de havde lovhjemmel til at foretage sig. De, strategier, man tidligere havde anvendt, kunne ud fra den nye lov tolkes som tvang. Usikkerheden varede indtil efteråret 1999. Da blev man enige om at ophøre med at bruge tegnøkonomisystem og dagsplanssystem. Det befriede både Camilla

og personalet for en overreguleret hverdag. Fra januar 2000 var strategien nu, at Camilla skulle stå op hver morgen. Det blev gennemført og resulterede i øget brug af tvang og magt.

Camillas modstand og personalets nye forståelse af situationen samt de nye lovkrav bevirkede, at det systematisk blev undersøgt i hvilke situationer, den «udfordrende adfærd» fandt sted. Det viste sig, at den opstod i angst- og kravsituationer. Ud fra det blev personalet opmærksomme på, at de ikke i tilstrækkelig grad havde givet opmærksomhed i forhold til, hvordan Camilla udtrykte sine følelser. Opmærksomheden blev nu rettet mod kommunikation og mod at lære Camilla strategier i forhold til at udtrykke følelser og påvirke omgivelserne. Hun skulle lære at skelne mellem det at være sur og det at være vred. Det gjorde man dels ved at lære hende bestemte attituder – eks. stampe i gulvet ved vrede – dels vha. billedstøttet kommunikation på datamaskinen. Modellæring og rollespil blev personalets nye strategier.

Denne historie om Camilla bruges videre i bogen til at perspektivere følgende spørgsmål:

- Hvor typisk er fortællingen om Camilla?
- Hvordan kan vi forstå de forandringer, der sker i Camillas livssituation?
- Er forandringerne konsekvenser af omsorgspolitiske føringer eller er de et produkt af de specielle omstændigheder, der knytter sig til Camillas omsorgstilbud? (s. 9).

Ellingsen trækker konsekvenserne af den hidtil førte faglige strategi op på den måde, at han pointerer:

- at meget af den tid, personalet er sammen med Camilla, styres af regler og strukturer for den samhandling, der finder sted
- at det metodiske regime, der er indført, griber stærkt regulerende ind i mange af dagliglivets hændelser

- at personalets regulering af Camillas liv og adfærd påvirker relationerne mellem hende og personalet i stærk grad.
- at det, der bliver kaldt «udfordrende adfærd», bliver det, der fokuseres på
- at relationen mellem Camilla og personalet derved bliver distanceret og instrumentel
- at Camilla i stigende grad bliver et objekt for adfærdsmæssige ændringsbestrebelse
- at det næsten ikke bliver diskuteret i personalestaben, hvad man skal gøre i forhold til, at ignoreringsstrategien overfor uønsket adfærd ikke synes at virke (s. 9,10).
- at personalets handlinger og strategier i stærk grad har været styret af den fagtradition, de har været en del af.

Det er hele dette system, der blev rystet, da Camilla i december 1998 siger «jeg er syg». Personalets forklaring, på at Camilla fik lov til i lang tid at opretholde sin modstand, er, at den nye lov blev indført, som gjorde dem usikre på, hvad de havde lov til at gøre i forhold til Camilla. De blev ambivalente mht.:

- hvordan loven skulle tolkes
- hvad der faglig set var rigtig eller forkert.

Ambivalensen gav Camilla større spillerum. Personalets fokus ændrede sig i retning mod kommunikation. Det nye kundskabsgrundlag var kommunikation, samhandling, psykodynamisk inspirerede samtaler og den nye lovgivning (s. 11).

Et af de centrale fokuspunkter for afhandlingen er på denne baggrund begrebet «udfordrende adfærd» og de ændringer i faglig praksis, som dette begreb over tid giver anledning til.

Et andet centralt fokuspunkt er, hvordan psykisk udviklingshæmmede betragtes, eller hvilken forståelse vi har af personer med psykisk udviklingshæmning.

Et tredje problem er forholdet mellem tvang og Camillas «udfordrende adfærd». Ellingsen konkluderer, at adfærden og tvangsmidlerne gensidig har opretholdt hinanden (s. 13). I den forbindelse fokuserer Ellingsen på, hvilken sammenhæng der er mellem den kultur, som dannes i et arbejdsmiljø og den praksis, der udøves, og hvordan kultur og praksis gensidigt påvirker hinanden (s.13).

På baggrund af historien om Camilla og overvejelserne over dens forløb opstiller Ellingsen tema og problemstilling:

Tema er indførelsen af lovregulering af tvang og magt overfor enkelte personer med udviklingshæmning i Norge.

Problemstilling er «*hvordan innføringen av sosialtjenestelovens kapittel 6A påvirker utformingen og gjennomføringen av tjenestene til utviklingshemmede som oppfattes å ha utfordrende atferd*» (s. 15).

Målsætningen, som ligger til grund for afhandlingen, er at forstå, hvordan indførelsen af socialtjenestelovens kapitel 6A påvirker tjenestetilbudet til personer med udviklingshæmning og udfordrende adfærd – herunder andre faktorer, som kan have betydning. Ellingsen ridser følgende aspekter op i fortællingen af Camilla, som kan være vigtige:

- den tvang personalet udøver, det magtregime som aftegner sig og det instrumentelle i relationen
- de ændringer der sker i praksis, og hvordan de er knyttet til personalets vurderinger og refleksioner
- hvordan disse vurderinger og refleksioner er knyttet til bestemte fagtraditioner
- hvordan praksis påvirkes af omsorgspolitiske tiltag generelt og af indførelsen af nye lovregler specielt

- de måder hvorpå ændringer i praksis påvirker og påvirkes af kulturen i den personalegruppe, som Camilla modtager tjenester fra (s. 15).

Datagrundlag er gruppeinterviews og fokus-gruppeinterviews fra Ellingsens projekt «Kompetanseutvikling – alternativ til tvang og makt» i perioden 1999–2002.

Igangsættende undren for denne afhandling var i forhold til det nævnte projekt, at ændringer i praksis ikke entydigt kunne forklares med et deltidsuddannelsesstilbud, som de ansatte gennemgik. Hvad kunne så begrunde de praksisændringer, som fandt sted i perioden?

I **kapitel 2** beskæftiger Ellingsen sig med udviklingen af tjenestetilbudet til udviklingshæmmede i Norge. Det gør han på baggrund af dokumenter i form af offentlige udredninger, love, forskrifter og faglitteratur. Ellingsen ser to centrale træk i denne udvikling:

1. De skift i faglig dominans, som finder sted og med dem også skift i forståelsen af udviklingshæmning og i synet på, hvad der bliver regnet for at være hensigtsmæssige og nødvendige tiltag.
2. De ændringer, som finder sted, synes hele tiden at være koblet til kritik af de eksisterende tjenestetilbud.

Ellingsens præsentation af stoffet i kapitel to er ordnet i fire tidsperioder:

1. Åndssvageforsorgen fra det første skoletilbud for børn etableret 1874 til 1970, hvor HVPU bliver etableret. Ellingsen nævner tre faser i denne udvikling: en optimistisk fra 1874–1920, en pessimistisk medicinsk domineret fase fra 1920–1950 og en institutionsopbygningsfase fra 1950–1970. Der er en oversigt over centrale dokumenter på s. 20.

2. HVPU-perioden varede fra 1970–1991. Ansvaret for tjenester blev i denne periode lagt ind under helsevæsenet. Ny betegnelse indføres: Psykisk udviklingshæmning til erstatning for tidligere betegnelser. Helseværet repræsenterede en tydeligere markering af offentligt ansvar for gruppen af udviklingshæmmede. I 1979 var der 5634 personer anbragt på institutioner under HVPU.
3. Omsorgsreformen blev forberedt gennem offentlige udvalg og udredninger (Lossius I og II) samt stortingsmeldinger, som tilsammen rejste kritik af de forhold, der eksisterede på institutionerne. Det gjaldt selve institutionskulturen, men det gjaldt også almene menneskerettigheder, begreberne normalisering, integrering og decentralisering og den dertil knyttede ændrede organiseringsform, som blev foreslået. Kritikken gjaldt ikke mindst brugen af adfærdsterapi. Debatten om adfærdsterapi blev meget ophedet også indenfor det faglige værneplejemiljø. En særlig kritik blev i Lossius II rettet mod forholdet mellem ansatte og beboere, der blev opfattet som hierarkiseret og disciplinerende. Særlig opmærksomhed blev rettet mod udviklingshæmmede med «udfordrende adfærd». Der blev i de fremlagte forslag lagt op til decentral styring med vægt på lokale tilbud. HVPU-udvalget lægger i sin konklusion vægt på, at omsorgsreformen skal hvile på principperne om normalisering, decentralisering og integrering. Gennem Odelstingforhandlinger blev en ny midlertidig lov om afvikling af institutioner vedtaget med virkning fra 1. januar 1991. HVPU skulle afvikles, levevilkårene bedres og normaliseres og beboernes tilværelse skulle fremmes mht. selvstændighed og aktivitet. På baggrund af loven, blev der givet pålæg om, at kommunerne skulle udarbejde

handleplaner for alle personer med psykisk udviklingshæmning. Reformen blev ifølge Ellingsen stærkt knyttet til spørgsmålet om boligforhold. HVPU udvalget lagde vægt på, at udviklingshæmmede skulle have ret til at flytte, men at de også skulle værnes mod usaglig opsigelse. Der skulle skaffes bolig i hus eller lejlighed, som de pågældende selv kunne disponere over og med klare regler for leje- eller ejerforhold. Omsorgsreformen bevirkede, at der kom krav om øget kompetenceudvikling for personale på alle niveauer. Teorier om kommunikation og relationistisk tilgang til opgaven blev inddraget i større omfang end før.

4. Lovregulering af tvang behandles i kapitel 3.

Ellingsen sammenfatter kapitel 2 på den måde, at han pointerer, at der har været mange og indgribende tiltag udført overfor udviklingshæmmede. Med omsorgsreformen ændredes særlig boligforholdene, mens der fortsat blev rejst kritik af retssikkerheden.

Som omtalt handler **kapitel 3** om lovregulering af tvang:

Det udvalg som foreslog HVPU nedlagt foreslog også, at der skulle ske en egen udredning om, hvorvidt der var brug for en beskyttelseslov. Der blev nedsat et udvalg – Røkkeudvalget – til at løse denne opgave. Udvalget leverede sin indstilling i 1991 – samme år som omsorgsreformen blev iværksat. Indstillingen blev manifesteret i en lov af 19. juli 1996, som blev indsat som et nyt kapitel 6A i socialtjenesteloven. En revision af loven fik virkning fra 1-1-1999. Det, der var kernepunktet, var, hvilke indgreb der var tilladelige overfor personer, hvis der ikke var tale om indgreb, der kunne klassificeres som nødværebestemmelser i straffeloven. Ifølge Lossius II udvalgets kritik var megen praksis i forhold til

personer med udviklingshæmning ulovlig. Der var ingen legalitet til at udøve disse tiltag. Det at ville indføre en lov, som gav visse offentlige tjenesteydere lov til at bruge tvang krævede en række forhold diskuteret:

1. Retssikkerhedsspørgsmålet: Der skelnes i udredningen fra Røkkeudvalget mellem retssikkerhedsgarantier (retlige virkemidler, sagsbehandling, tilsyn, kontrolmuligheder, klageadgang og overprøvningsmulighed) og *retssikkerhedskrav* (at afgørelser skal være i pagt med regelværket, og at resultatet af indgrebet skal fremme livskvalitet og menneskeværd. Som opfølgning af udvalgets arbejde blev der udarbejdet et lovforslag om retssikkerhed ved brug af tvang og magt overfor personer med psykisk udviklingshæmning. Hvor Røkkeudvalget ville begrænse brugen af tvang og magt til institutioner og lovregulerede boligformer, ønskede departementet, at reglerne også skulle kunne bruges i private hjem. Lovforslaget bevirkede en kraftig diskussion og kritik rejst af Instituttet for Menneskerettigheder ved Universitetet i Oslo og Den norske Advokatforenings menneskerettighedsudvalg. Ellingsen præciserer i den forbindelse, at selv om der var uenighed mellem Røkkeudvalget og departementet på visse punkter, så var der tilsyneladende enighed om, *at der var behov for at bruge magt og tvang overfor enkelte udviklingshæmmede også i systematiske tiltag benyttet i behandling og oplæring*. Kritikken af loven gik blandt andet på, hvad der skulle lægges i et begreb som «væsentlig skade», der skulle afværges gennem tvang – og hvorfor alene en diagnosegruppe skulle omfattes af en lov om tvang.

2. Socialtjenestelovens kapitel 6A: Lovforslaget blev med nogen ændringer vedtaget i

Stortinget i 1996. Da det blev bestemt, at der skulle udarbejdes forskrifter og retningslinier for praksis, inden loven kunne træde i kraft, trådte loven først i kraft den 1-1-1999. Det var en lov med prøvetid på tre år. Prøvetiden blev senere forlænget med to år. Som følge af loven blev det diskuteret, hvad der skulle forstås ved tvang og magt. Det var tiltag, som brugeren med eller uden modstand blev underlagt uden egen vilje – herfra undtaget verbale instrukser og ført hånd. Problemet er, hvad der kan forstås som magt og tvang i lovens betydning. På den ene side afgrænses det af straffelovens nødretsbestemmelser, men hvordan det afgrænses ellers er et problem. Skal symbolsk vold i Bourdieus forstand medinddrages? Hvad med forholdet mellem direkte magt, indirekte magt, bevidsthedskontrollerende magt og institutionel magt (s. 63).

3. Grundvilkår for brug af tvang og magt:

Tvang og magt måtte ifølge §6A kun benyttes, når det var fagligt og etisk forsvarligt. De tilfælde, der i den forbindelse blev nævnt, var:

- skadeafværgende tiltag i enkelttilfælde (væsentlig skade var: fysisk skade på egen person, psykisk skade på egen person/hæmning af egen udvikling, socialt fornedrende adfærd, fysiske skader på anden person, krænkelse af personalets eller andres personlige integritet, materielle skader på egne ejendele, materielle skader på andres ejendele).
- adfærdsændrende tiltag
- omsorgs tiltag.

Der blev indført omfattende regler for, hvordan brug af tvang skulle beskrives og indberettes. Der blev tillige opstillet omfattende regelsæt for sagsbehandling, tilsyn, klageadgang og overprøvningsmuligheder. De igangsatte tiltag

skulle løbende evalueres og afbrydes, hvis de ikke havde de forudsatte konsekvenser, eller hvis de havde negative konsekvenser. Det var en pligt at tilrettelægge på en måde, så der i mindst muligt omfang blev brugt tvang. Der blev på forskellig måde sat spørgsmålstejn ved brug af tvangsloven:

- Kan man tvinge mennesker til at modtage omsorg?
- Udgør 6A et brud med straffelovens bestemmelser og med menneskerettighederne?
- Hvilke retsgoder tabes og hvilke vindes ved brug af tvangsloven på kort og langt sigt?
- Kan loven ved at legitimere brug af tvang blive en sovepude for ansatte?
- Kan loven bevirke afmagt, passivitet og opposition hos brugerne?
- Kan tvang overhovedet forsvares – specielt brug af adfærdsterapi?
- Kan man have regler om tvang, som kun retter sig mod udviklingshæmmede?
- Er formuleringen i loven så upræcis, at den kan bruge til hvad som helst?

Et mindretal var ved lovbehandlingen inde på, at loven skulle have været udformet som en rettighedslov, ikke som en tvangslov (s. 71).

I 2003 blev loven ændret på visse punkter og fra 1. januar 2004 gjort permanent. De nye og lidt ændrede bestemmelser indgår i Socialtjenestelovens kapitel 4A. Her er passus om adfærdsændrende tiltag fjernet, men disse tiltag kan stadig anvendes under det vilkår, at det drejer sig om grundlæggende behov.

Kapitel 4 fokuserer på lovregulering som statsligt styringsinstrument. Pointen er, at lovreglerne om brug af tvang og magt er indført for at *begrænse og regulere* brugen af tvang og mangt overfor personer med udviklingshæmning. I

historien om Camilla blev det synligt, at praksis fortsatte uændret frem til de nye lovbestemmelser blev indført. Ud fra det kan lovbestemmelser ses som et normdrivende virkemiddel i ændringsprocessen (s. 87). Ellingsen pointerer, at der på områder, hvor der både er tale om at ivaretage retssikkerhed for den enkelte og om at intervenere, kan opstå uklarhed mht., hvilke tiltag der er lovlige. På den baggrund var bestemmelserne i socialtjenestelovens kap 6A dobbeltrettede og måske indbyrdes modstridende, idet de både skulle begrænse brugen af tvang og magt og samtidig skulle give lovhjemmel til at bruge tvang og magt, når det blev skønnet nødvendigt. Der var i disse bestemmelser mulighed for at benytte tvang, som gik udover det, der kunne indskrives under nødværgebestemmelserne i straffeloven. Det viste sig også, at de gamle rutiner var svært modstandsdygtige overfor de ændringer, der egentlig var ønsket med kap. 6A. De var del af en kultur, som var vanskelig at trænge igennem og ændre.

Kapitel 5 drejer sig om den anvendte metode. Der er tale om et kvalitativt studie, der skal ses som en opfølgning af et projekt kaldet «Kompetenceprojektet», som blev udviklet i et samarbejde mellem Trondheim Kommune og Høgskolen i Sør-Trøndelag. Kommunen havde projektledelsen og højskolen havde hovedansvaret for kompetenceudvikling og følgeundersøgelse. Trondheim Kommune havde allerede i 1995 igangsat et projekt, som havde til formål at vurdere tjenestetilbud til udviklingshæmmede med særlig henblik på retssikkerhedsspørgsmål. Der blev især satset på uddannelse af personalet, så det kunne leve op til de krav, der uddannelsesmæssigt var i loven mhp. på brug af adfærdssædrende tiltag. Opgaven med uddannelse blev givet til Høgskolen i Sør-Trøndelag. Målet med den særlige uddannelse var at fremme behand-

lingsformer, som kunne *reducere* brugen af tvang og magt (s. 99). Kompetenceprojektets målsætning var tredelt:

- at beskrive fagmiljøerne med særlig fokus på brug af tvang og magt
- at undersøge hvilken betydning uddannelse har for de ansattes holdning til brug af tvang og magt
- indhentning og brug af fagkundskab, som kan bidrage til at udvikle en brug af handlekompetence, hvor brug af tvang og magt ikke indgår som en del af tjenestetilbudet.

Specielt punkt to blev viet opmærksomhed. To hypoteser skulle afprøves:

- at der var sammenhæng mellem uddannelse og holdninger til brug af tvang og magt
- at der ikke var sammenhæng mellem uddannelse og holdninger til brug af tvang og magt.

Undersøgelsen blev designet som et længdesnitsstudie baseret på strukturerede personinterview. Svarene blev behandlet kvantitativt og uddybet kvalitativt. Slutrapporten udkom i 2003 med Ellingsen som forfatter. Det var undren i forbindelse med denne undersøgelse, der gav anledning til Ellingsens doktordisputats. Det, der blandt andet undrede, var, at der ikke kunne påvises den forventede sammenhæng mellem uddannelse og holdning til brug af tvang og magt. Der skete over tid de samme forandringer i holdning uanset om man hørte til uddannelsesgruppen eller ikke. Der blev tilføjet to tillægsundersøgelser baseret på fem retrospektive gruppeinterview bestående af omkring 100 personer og to fokusgruppeinterview med otte personer i hver fra to forskellige arbejdsmiljøer. De fire temaer, der blev taget op var uddannelse, lovregulering og offentlige mål, organisering og rammer og arbejdsmiljø (s. 108). Der blev brugt en time til hvert interview. Interviewene blev

optaget på minidisk. Udskrevet fyldte materialet 100 A4 sider. Materialet blev analyseret ud fra de metoder, der anvendes i Grounded Theory med åben kodning, undersøgelse af ligheder og forskelle og fokusering på kategoriske udsagn. Efter at interviewteksten var transkriberet, blev materialet systematisk bearbejdet med udgangspunkt i den enkelte kategori, som blev arbejdet igennem, til den var «mættet». Der blev undervejs ført en notatbog med tanker og ideer, som opstod undervejs. Endelig blev materialet udmøntet i 6 temaer: uddannelse, praksis, kultur, faglighed, kapitel 6A og refleksion. Kategorien «faglighed» ses som en kærnekategori, der binder de øvrige temaer sammen.

I **kapitel 6** uddybes med reference til ovenstående temaet *uddannelse og praksis*. Mht. personalets vurdering af uddannelsens betydning var der delte holdninger fra, at uddannelse havde betydning og var en forudsætning for arbejdet (uddannelse er vigtig) over, at uddannelse er overvurderet eller måske ligefrem en trussel mod det kollektive kundskabsgrundlag, der er skabt i den enkelte boenhed til en opfattelsen af, at uddannelse ikke er nok for at ændre praksis, som i høj grad styres af arbejdsmiljøets forståelse af, hvad fagligt arbejde vil sige, og hvad systematisk miljøarbejde er. Det faglige erhverves gennem praksis og går blandt andet ud på at handle ens overfor brugeren.

I **kapitel 7** uddybes begrebsparret: *Kultur og faglighed*. Faglighed er i personalets forståelse en egenskab ved individer såvel som ved miljøer, som akkumuleres over tid (s. 139). Ofte fremtræder miljøerne med større vægt end det enkelte individ. Sammenhængen mellem faglighed og kultur opstår gennem den kollektive forankring, som fagligheden har. Et udtryk for denne kultur var eksempelvis, at de ansatte før

lovændringen havde en opfattelse af, at hvis brugeren var udadreagerende, så var det udtryk for, at man som personale havde stået fast og ikke havde ladet sig forlokke til at give slip på det system, der var tiltællagt. Systemet og dets regler blev bestemmende for dagligdagen både for brugere og ansatte og førte til megen brug af tvang og magt. Da omsorgsreformen blev indført, virkede den truende i forhold til de kulturer, der var bygget op, og det bevirkede, at miljøet yderligere lukkede sig om sin egen praksis (s. 148). Idealerne i omsorgsreformen gav ikke megen hjælp til at magte de praktiske forhold. De udfordrede den praksis, der var indarbejdet, kendt og som de ansatte følte, at de beherskede. Da kapitel 6A blev indført, berørte det de ansatte på to fronter: De skulle på en anden måde end før skriftligt gøre rede for deres tiltag både overfor loven og overfor kommunens styrende organer.

Metoder inspireret af adfærdsterapien indtog en særlig fremtrædende stilling i den kultur, der var opbygget. Det billede, interviewene tegnede af den kultur, som havde eksisteret i miljøerne før indførelsen af kap. 6A, var fælles tænkning, entydig måde at nærme sig fænomenerne på, stærk resultatorientering, stærk normativ kontrol og megen brug af tvang og magt gennem systematiske tiltag, målrettet miljøarbejde og tæt samarbejde de ansatte imellem. Der lå implicit krav til de ansatte om at handle ens og i overensstemmelse med det vedtagne. Informanterne knyttede de ændringer, der skete, sammen med implementeringen af socialtjenestelovens kap. 6A. Ændringerne påvirkede både praksis, kulturen og forståelsen af faglighed (s. 159).

I **kapitel 8** uddybes informanternes svar omkring de nye lovbestemmelser i kapitel 6A. I de fleste miljøer skete der en ændring af praksis efter indførelsen af kapitel 6A. Det optræder i

interviewene som et nu og før. Personalet gav udtryk for, at de havde været med til ting, de nu ikke kunne forstå, at de havde medvirket til. De gav også udtryk for, at der var et enten-eller, hvis man ville beholde sin ansættelse. Nogen eksperter «udefra» bestemte, hvad der skulle ske. Brugeren blev ikke hørt. Med von Tetzchner pointerer Ellingsen, at konsekvenserne af en adfærdsfokuseret tilnærmelse kan blive, at personalet overser det behov, personen har for at kommunikere – og at de søger at aflære en persons kommunikative udtryk (samt deres egne spontane reaktioner på dem). Lovbestemmelsen havde til formål at den enkelte tjenestemodtagers fysiske og psykiske integritet skulle respekteres så vidt muligt i overensstemmelse med den pågældendes selvbestemmelsesret. Alligevel modsiges dette af, at loven opererer med muligheden for tvang = lig at gøre noget, som personen modsætter sig, men denne tvang skulle være sidste udvej, når alle alternativer til brug af tvang var opbrugt. På grund af den usikkerhed, der opstod i tolkning af lovparagrafferne, fik tjenestemodtageren et nyt og udvidet rum for handling. Han eller hun skulle nu aktivt inddrages i beslutninger. Da vægten blev lagt på kommunikation som grundlag for samspil, blev også praksis ændret i betydelig grad.

Informanterne giver samlet set udtryk for, at forandringerne først kom, da den nye lov trådte i kraft. De nye lovbestemmelser i socialtjenesteloven greb således direkte ind i det faglige arbejde. Brug af tvang skulle nu til forskel fra før begrundes. Ikke alene gav lovbestemmelserne øget rum for tjenestemodtagerens selvbestemmelse, den gav også øget rum for de tjenesteydere, der havde været utilpasse ved den tidligere praksis uden at turde eller kunne sige fra.

Kapitel 9 indeholder de refleksioner, tjenestey-

derne gjorde sig i forbindelse med indførelsen af kap. 6A. Det betød:

- at man gik fra standardiserede procedurer til individuelt ansvar
- at der indførtes et krav om refleksion
- at refleksionen skulle føre til alternativer til tvang
- hvis tvang skulle benyttes krævede det i tillæg til ovenstående visse procedurer, som skulle følges
- at vejledere skulle optræde som refleksionspartnere frem for som eksperter.

Netop forholdet mellem ekspert og vejleder står centralt. Hvor der før var omrejsende nationale eksperter indenfor området anvendt adfærdsanalyse, blev de nu erstattet af vejledere fra den statslige specialhelsetjeneste eller af eventuelle eksperter, der skulle samarbejde med specialhelsetjenesten. Dette gav en bredere tilgang til feltet teoretisk og praktisk, end det tidligere havde været tilfældet. Det gav også et udvidet rum for diskussioner. Ellingsens pointe er, at det ikke så meget var de nye afgrænsninger af, hvad der var lovligt, der skabte forandring, men derimod de nye procedurer, der skulle følges for at iværksætte tvangstiltag.

I **kapitel 10** overvejes forholdet mellem lovreguleret tvang og refleksiv praksis. Ellingsen skriver, at det centrale spørgsmål om, hvorvidt det er etisk forsvarligt at benytte tvang som en del af omsorgen ikke besvares her, da det ligger udenfor afhandlingens fokus. Et problem sammenhængende hermed er, at bestemmelserne i 6A går videre end nødretten. Forsvarerne for loven hævder, at de nye lovbestemmelser giver langt bedre retssikkerhed end nødretsbestemmelserne i straffeloven, og at det for en lille gruppe af udviklingshæmmede er vigtigt at sikre

nødvendig og forebyggende omsorg. Spørsmålålet her er, hvad hjelpepersonale har ret til å gjøre under dække af, at det er til andres bedste (s. 185). Ellingsen selv er skeptisk til bruk af tvang. Han rejser spørsmål om, hvorvidt lovbestemmelserne har bidraget til at redusere tvang. Ifølge resultatene af undersøgelsen har lovbestemmelserne ændret praksis, både mht. indhold og mht. ønsket om uddannelse. Det at tvangstiltag skal begrundes og skriftliggøres har haft stor betydning for forsøget på at finde alternative veje, der ikke er omfattet af lovbestemmelsen. På

den måde kan loven anses for at være en succes. Men på den anden side kan der være ting, som ikke lader sig løse via lovgivning: Der kan være underrapportering af den tvangsbruk, som faktisk forekommer, og der kan ske en ritualisering af praksis, som setter kravet om refleksion i parentes. Lovbestemmelserne siger heller intet om hvilke ressurser, der bør være til rådighed, for at lovens intentioner kan indfries. Endelig kan lovbestemmelserne, som kritikerne hævder, bidrage til at rette opmærksomheden mod bruk af magt og tvang som en accepteret mulighet.

 Time kommune Arne Garborgs v 30 4340 BRYNE Tlf. 51 77 60 00	 Enebakk kommune Psykiatritjenesten Prestegårdsv 2 1912 ENEBAKK Tlf. 64 99 20 00	 Hammer Air Handling 3101 TØNSBERG Tlf. 33 35 16 00	 BØ KOMMUNE Åpen Omsorg 3833 BØ I TELEMARK Tlf. 35 05 90 00	Partrederiet Mjånes 9531 KVALFJORD Tlf. 78 43 86 47 Mobil 948 95 578	
Jernbanegata 15 AS Nordskogv 10 2211 KONGSVINGER Tlf. 62 88 27 50		Brattvåg Mek Verksted A/S Dalev 3 6282 BRATTVÅG Tlf. 70 21 28 80		Bloch Entreprenør A/S Storsvingen 9600 HAMMERFEST Tlf. 78 42 75 50	Ing. H. Asmyhr A.S Hvamsvingen 10 2013 SKJETTEN Tlf. 64 83 45 50
 Namsos Trafikkselskap asa D/S Kaia, 7800 NAMSOS Tlf. 74 21 63 00		Aaserud Møbler A/S Rolighetsv 9 1738 BORGENHAUGEN Tlf. 69 16 66 60		 BK BYGGKJØP FARSUND BYGG 6801 FØRDE Tlf. 57 72 18 00	 Bamble kommune Kirkev. 12 3970 LANGESUND Tlf. 35 96 50 00
 MORTEN KRØVEL WANG TANNKØRINT Prinsens g 9, 1530 MOSS Tlf. 69 25 14 68		 ARENDALE KOMMUNE Arendal Kultur og Rådhus, 4809 ARENDAL Tlf. 37 01 30 00			Emma Gjestehus 1336 SANDVIKA Tlf. 67 13 06 59
Sveiseverksted Alfr. A. Berge A/S Elveg 4, 1394 NESBRU Tlf. 66 84 54 92		Aker Universitetssykehus Seksjon Rehabilitering 0514 OSLO Tlf. 22 89 40 00			<i>Rimelig og barnevennlig</i> - Emma Kafe - Handikapvennlig - 16 dobbelt-rom